

M. Oreshko

WHAT THE VOICE OF YOUNG ISRAEL TELLS US

Not only is Etgar Keret the most prominent Israeli author, but he also is one of the most well-known ones. His short stories were translated into more than 50 languages (including Arabic) and published in 42 countries. The writer has won different international awards and prizes, and was acclaimed as a genius by The New York Times. A year ago, in 2016, the first Ukrainian translation of the latest collection of Etgar Keret's stories "Suddenly, the Knock on the Door" was released. Consequently, several interviews with the author and few articles about him appeared in the press. Nevertheless, the Israeli writer is not very familiar to Ukrainian readers and critics. Due to the mentioned fact, the aims of this article are as follows: to provide more information about Keret's life path, to trace his motives and roots of writing, to disclose the text axiology, and to delineate the main features of poetics. In addition, the article juxtaposed two main perceptions of Etgar Keret's writing. One of them is based on the political position and the other one is built on aesthetical and ethical text values. Three short stories that were translated from Hebrew are offered so as to acquaint the readers with Etgar Keret's sensitive, concise, and implicitly noteworthy early prose.

Keywords: Israeli literature, the 1990s, postmodernism, Etgar Keret, biography, axiology, poetic.

Матеріал надійшов 15.06.2017

УДК 821.161.1.09"1925"

Пашко О. В.

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ЗБІРКИ ПЕРЕКЛАДІВ В. БРЮСОВА УКРАЇНСЬКОЮ (1925)

Збірка перекладів поезій Валерія Брюсова (1925) за редакцією Бориса Якубського є в українській літературі середини 1920-х років одним із найцікавіших перекладацьких проєктів, присвячених українсько-російським літературним зв'язкам. Переклади зробили Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович. У цій статті на основі нових архівних документів реконструйовано історію створення цієї збірки, зроблено спробу осмислити головні напрями рецепції творчості В. Брюсова в Україні 1920-х років, уперше друкуються раніше не відомі архівні джерела.

Ключові слова: Валерій Брюсов, Микола Зеров, Борис Якубський, Максим Рильський, Павло Филипович, Григорій Кочур, Володимир Коряк, Юрій Меженко, Ігор Поступальський, Іоанна Брюсова, неокласици, символісти, переклад, поезія «срібної доби».

У середині 1920-х років в Україні з'явилося кілька перекладацьких проєктів, пов'язаних з українсько-російськими літературними взаєминами: це «Антологія української поезії в руських перекладах» (1924) за редакцією С. Пилипенка та О. Гадова [33], збірка «Валерій

Брюсов. 1873–1924» (1925) та «Антологія російської поезії в українських перекладах» (1925), обидві за редакцією Б. Якубського.

Книжку вибраного «Валерій Брюсов. 1873–1924» видало 1925 року Державне видавництво України. Про те, що її було подано до друку ще

наприкінці 1924-го, свідчить невелика стаття Б. Якубського в часописі «Життя і революція» (1925): «Після смерті Брюсова Українське Державне Видавництво задумало дати українською мовою збірку з характеристикою Брюсова та перекладами його кращих поезій. Збірку вже складено й здано до друку»¹ [49, с. 85–86]. З'явилася книжка в крамницях, найпевніше, влітку², адже вже в серпневому номері того самого «Життя і революція» оприлюднено присвячену їй рецензію Ю. Меженка [26, с. 82–83; 44, с. 441–445]. У збірці вміщено 40 перекладів, із них 14 належать М. Зерову, 13 – М. Рильському, 13 – П. Филиповичу; за обсягом переклади (50 сторінок) – третина цієї невеличкої книжки (загалом у ній 153 сторінки); ще 50 сторінок – це стаття Бориса Якубського про В. Брюсова; 46 сторінок займає передрук статті Ю. Каменєва про В. Брюсова з дореволюційного журналу «Литературный распад» (1908) [19].

Статтю Б. Якубського про В. Брюсова сприйняли неоднозначно. У відгуках тодішньої преси зазначалася її ґрунтовність, зокрема докладний життєпис поета; утім, викликали спротив досить категоричні тези про вплив Брюсова як на український символізм, так і на сучасну українську поезію загалом. Ю. Меженко пише: «Ми сумніваємося в першому місці Брюсова. Російський символізм більше через Бальмонта приходив на Україну. Ані Брюсових тем, ані його техніки ми в українській поезії, на превеликий жаль, не мали. Вони ні в чому не виявилися, і шкода, що шанований автор статті не підпер свого твердження кількома прикладами або цитатами. Тим менш переконує голе безпідставне твердження: “Валерій Брюсов є до певної міри і в певному розумінні сторінка історії розвитку й української поезії”... Це просто невдалий парадокс»³

¹ У цій невеличкій статті рекламного характеру також було подано кілька перекладів з В. Брюсова українською, які потім з'явилися в книжці «Валерій Брюсов. 1873–1924»: «Муляр» – М. Рильського, «До города» – П. Филиповича, «Від Перікла до Леніна» – М. Зерова. У замітці Б. Якубський також цитує два рядки з поезії «Кинжал» В. Брюсова в перекладі українською П. Филиповича: «Поет завжди з людьми, коли гроза шумить, / А пісня й буря – сестри дружні...».

² У листі М. Рильського до М. Зерова від 1 серпня 1925 року також читаємо: «Як брюсівська збірка? Вийшла?» [31, с. 145].

³ Можливо, Б. Якубський мав на увазі експерименти В. Брюсова з неточною римою та асонансом: «...сучасна українська та російська поезія живуть неточною римою та асонансом» [50, с. 98]. Аналогічну тезу Б. Якубський наводить у книзі «Наука віршування» (1922): «В новіші часи поети – представники нових напрямків – часто замінюють риму іншими формами віршової милозвучності – асонансом, а іноді дисонансом. На їхню думку, нам усім обридли настирливі точні суголоси римування; рима, як ми їй вказували, зв'язує думку поета; крім того, сучасні настрої – такі туманні, неясні, напівсвідомі, скороминучі; їм не відповідає ясна точність рими. На зміну їй приходять

[44, с. 443]. Сучасні дослідники українського вірша погодились би з тезами Ю. Меженка. Наприклад, Н. В. Костенко зазначає: «Ні дольнік, ні верлібр, ні... акцентований вірш не практикувалися цією групою поетів (маються на увазі символісти. – О. П.). Найуживаніші у них – імітації народнопісенної ритміки, у літературних обробках якої вони не мали собі рівних» [22, с. 57]. На думку вченої, це суттєво відрізняє українських ранніх символістів від російських старших символістів, зокрема В. Брюсова. Підтверджує досить «прохолодне» ставлення українських символістів до В. Брюсова і Микола Вороний. У листі до О. І. Білецького від 8 квітня 1928 року він пише: «З пізнішої поезії російської мав недовгий, але безперечний вплив на мене Бальмонт, свого часу “король поетів”, і то власне тому, що в його поезії було багато зах[ідно]-європейської культури, органічно (не лише “книжно” як у Брюсова) засвоєної» [36, с. 115]. Отже, бачимо, що М. Вороного цікавила російська література як посередниця і транслятор новаторських пошуків західноєвропейської поезії.

Характерно, що в іншій оглядовій статті (1925), присвяченій російській літературі⁴, Б. Якубський, хоча й знаходив у поезії В. Брюсова «шалені роскоші поетичного вбрання» [51, с. 369], називав його «визначним поетом попередньої доби» [51, с. 389] та підкреслював його культуртрегерську роль у вихованні молодшої генерації поетів («Але хіба історія російської поезії забуде, що в критичну поетичну добу він був учителем поетів?» [51, с. 385]), проте перші книжки російського поета вважав лише «пишними саркофагами» та вказував на несучасність його віршів: «Брюсов, Іванов, Кузмін, Бєлий писали вірші, видавали книжки, були розумні, іноді глибокі, іноді високо-гарні, – але непотрібні, чужі та незрозумілі для нового читача» [51, с. 389].

Цікаво, що не тільки Борис Якубський, але й Михайло Рудницький у львівській газеті «Діло» (1924) також писав про вплив Брюсова на українську поезію саме в плані прищеплення нових версифікаційних форм, підкреслюючи культурницьку діяльність «вихователя нового покоління поетів»: «Нова українська поезія, що родиться нині на Наддніпрянщині, виховувалась в атмосфері тих творчих домагань, яких

асонанс, кінцева асонанція, суголоси тільки кінцевих голосівок, тоді як рима давала повну суголосність усіх голосівок і шелестівок» [48, с. 96]. Далі Б. Якубський наводить приклади асонансу з української народної поезії – дум, та Шевченка («шукайте – найде», «знову – додому»).

⁴ Мається на увазі стаття Б. Якубського «Шляхи розвитку російської поезії» [51].

виразником був Брюсов і як оригінальний поет, і як перекладчик, і як критик. Зеров, Рильський, Филипович або інші, навчилися від нього чимало тайн⁵, невідомих донині нашим галицьким віршунам...» [32, с. 3]. Отже, і Б. Якубський, і М. Рудницький, і Ю. Меженко говорили про спорідненість у плані розробки форми вірша між В. Брюсовим та групою українських поетів, яких прийнято називати «неокласиками», зокрема Зеровим, Рильським, Филиповичем.

Щодо якості перекладів поезій, що увійшли до збірки «Валерій Брюсов. 1873–1924», то сучасники відзначали їхній високий рівень. Критик, який заховався за криптонімом Б. Ф., виділяв переклади М. Рильського, проте Ю. Меженко відзначав неперевершеність перекладів М. Зерова, вказуючи, однак, що «найближчий до первотвору і образом і стилем Филипович, якщо і менш точний, зате характер Брюсового стилю передав прекрасно. Слабші переклади М. Рильського, але це не означає, що вони невдалі. Індивідуальність Рильського-поета заважала Рильському-перекладачеві. Словесної й образної точності рідко зустрінути, і стильовість часто не Брюсова, а Рильського» [44, с. 444]⁶. Дійсно, у перекладах М. Рильського досить часто знаходимо зміни у відтворенні топонімів та антропонімів. У тексті «До російської революції» Кремль було замінено на Москву (але збережено перехресну та жіночу/чоловічу риму): «І земля, у турботі п'яній / З'єднавши клятьби й молитви, / Бачить в пурпурі й зломі світання / Збройний привид Москви» [10, с. 152] (в оригіналі: «Там взыграв, там кленя свой жребий, / Встречает в смятеньи земля / На рассветном пылающем небе / Красный призрак Кремля» [9, III, с. 49]); у вірші «Ленін» поет замінив абстрактне «ренессанс» на Сікстинську капелу, а історичний маркер «дни Аттил» на «Аттіліні полки», тим самим додавши всій строфі конкретності (Рильський зберігає перехресну та жіночу/чоловічу риму): «Новітню еру Жовтень стеле, / Владніш розгородив віки, / Ніж дні Сікстинської капели, / Аніж Аттіліні полки» [10, с. 158] (в оригіналі: «Октябрь лег в жизни новой эрой, / Властней века разгородил, / Чем все эпохи, чем все меры, / Чем Ренессанс и дни Аттил» [9, III, с. 163]).

Доцільність републікації великої статті партійного діяча і критика Ю. Каменєва в маленькій збірці майже в усіх сучасників викликала застереження. Ю. Меженко оцінював статтю як

«імпресіоністичну, айхенвальдівського типу», «мало цікаву на наш час балаканину», надто велику для такої маленької збірки [44, с. 442]. Майже те саме повторював і критик Б. Ф., називаючи її «розглагольствованими», «застарілою» статтею, до того ж перекладеною «досить безбарвно й штучно» [3, с. 5]. Цікаво, що в українському варіанті статті Ю. Каменєва ніде не вказано імені перекладача, і досі це залишається не з'ясованим; проте знайдені нами архівні документи свідчать про те, що перекладачем міг бути Володимир Коряк. Ці документи також дозволяють підважити вже традиційну версію створення збірки.

У працях з історії українського перекладу прийнято вважати, що завершення роботи неокласиків над перекладами Брюсова датується 1923 роком – роком ювілею письменника. Наприклад, М. Стріха пише: «Трохи пізніше, 1925 року, з'явився й перший спільний проект неокласиків, книжка виданих віршів дуже модного тоді Валерія Брюсова за редакцією та вступною статтею близького до неокласиків Б. Якубського... Планувалося видати книжку до 50-річчя російського поета, але вийшла вона із запізненням на два роки, – і для Брюсова уже помертвом» [41, с. 159]. Ту саму тезу повторює Л. Коломієць: «...збірку поезій Валерія Брюсова уклали М. Зеров, М. Рильський та П. Филипович. Цей задум виник ще 1923 року, коли літературна громадськість відзначала п'ятдесятиріччя В. Брюсова: до цієї дати й готувався вихід збірки перекладів його поезій з передмовою Бориса Якубського... однак поява книжки затрималася. Збірка вийшла 1925 року в Києві – вже після смерті Валерія Брюсова...» [20, с. 214].

Реконструючи таким чином творчу історію книжки, дослідники чомусь не посилаються на джерело інформації. Імовірно, у своїх працях вони спираються на статтю Григорія Кочура «Перекладацький доробок неокласиків» 1991 року⁷. У ній Г. Кочур пише: «Інколи в деяких публікаціях виступали вони (неокласики. – О. П.) спільно: скажімо, в 1923 році, коли літературна громадськість відзначала п'ятдесятиріччя Валерія Брюсова (це жовтень 1923 року. – О. П.), Зеров, Филипович і Рильський приготували збірочку перекладів його поезій з передмовою критика Бориса Якубського, їхнього приятеля й однопумця; поява книжки трохи затрималась – вийшла збірочка 1924 року, вже після смерті Брюсова» [25, с. 208]. Автор помилився щодо дати виходу книжки з друку, адже це сталося

⁵ Можливо, це аллюзія на відому статтю В. Брюсова «Ключи тайн» (1904), яку сучасники сприймали як маніфест російського символізму.

⁶ У додатку до статті републікуємо цю рецензію.

⁷ Дякую Наталі Котенко за те, що вказала на це джерело.

вітку 1925 року. Г. Кочур познайомився з неокласиками тільки 1930 року, коли працював над «Антологією французької поезії»; про події 1923–1925 років знав тільки з переказів, тому й міг навести неточні дані.

Знайдені мною архівні матеріали у фонді Державного видавничого об'єднання України (архів Центрального державного архіву вищих органів влади; далі – ЦДАВО) підважують свідчення Г. Кочура про те, що збірка готувалася ще 1923 року. Йдеться про лист російською Володимира Коряка до Самохвалова (у листі не вказано ініціали, ідентифікувати адресата мені, на жаль, не вдалося) щодо статті І. І. Савостьянова «В. Брюсов. Опыт характеристики». Імовірно, йдеться про вчителя Івана Івановича Савостьянова, який вже після Другої світової війни випускав методичні рекомендації до викладання літератури в школі [34; 35]. Лист не датований, однак у ньому згадано про смерть Брюсова – отже, написаний він не раніше 1924 року. У цьому листі В. Коряк стверджує, що ініціатором підготовки книжки та частково її укладачем був саме він. Наведу уривки в перекладі: «Річ у тому, що я замовив у Києві книжку про Брюсова та переклади, обсягом 3–4 друкованих аркуші. Замовлення вже виконано та зроблено дуже успішно. Така книжка потрібна не тільки тому, що помер Брюсов, але й через деякі тактичні міркування. (Я говорю не як представник “рідної літератури” – української чи російської, а як представник партії). Отже, зараз ми боремося на літературному фронті з так званим формалізмом – однією з останніх реакцій⁸ буржуазного мистецтва часів занепаду – олександрійського епігонства. У Києві осередок українських олександрійців (їх ще називають неокласиками (так у автора. – *О. П.*)) і для них Брюсов був метром, вчителем, звісно, тільки у сфері форми – зміст вони мають жовто-блакитний. <...> Українські формалісти з великим задоволенням, як виявилось, взялися за переклад Брюсова і хоча я замовляв тільки двом – критику Якубському та перекладачу Зерову, але в роботі взяли участь ще два поети – Рильський та Филипович» [21, арк. 835, 835 зв.].

Цитований вище лист В. Коряка також може пояснити, чому до збірки перекладів уведено дореволюційну, велику за обсягом статтю одного з тогочасних партійних керівників Ю. Каменєва – «Про лагідного дідуся та про Валерія Брюсова». В. Коряк насправді не дуже високо оцінив роботу Б. Якубського з ідеологічного

боку: «Стаття Якубського... з потугами щодо соціологічного аналізу, проте все ж таки формалістична стаття. У ній немає стрижня, немає провідної ідеї – він не комуніст, а “на нет и суда нет”, але як спец він попрацював добре. І ця стаття Савостьянова (та, яку прочитав В. Коряк і про яку він писав листа. – *О. П.*) цінна тим, що підкреслює формалізм та олександрійство Брюсова. Тому вона потрібна для цього збірника. На жаль, написана вона недбало, з постійними відступами тощо» [21, арк. 835].

Отже, саме В. Коряк ініціював доповнення збірки перекладів Брюсова якимось ідеологічним текстом. Позаяк нічого оригінального йому не вдалося знайти, він використав дореволюційну статтю Ю. Каменєва. Зазначу і такий історичний контекст: саме в той час – 1924 рік – точилася активна боротьба політичного блоку Г. Зінов'єва та Ю. Каменєва з угрупованням Л. Троцького, яка закінчилася засланням і депортацією останнього з країни. Цей контекст важливий для В. Коряка, адже наприкінці листа він солідаризується з антитроцькістами: «ми не зважаємо на безумовні здобутки Троцького, а “кроем его во все тяжкие”» [21, арк. 835].

Отже, можна говорити про дві версії творчої історії збірки перекладів В. Брюсова. Про версію, яку озвучив Г. Кочур: над перекладами Брюсова неокласики працювали на початку 1920-х років і вже до ювілею російського поета в 1923 році підготували окрему книжку його перекладів. А також про версію В. Коряка: буцімто він був ініціатором підготовки книжки і частково її укладачем, хоча ім'я критика ніде в редакційних вихідних даних не фігурує. Таких редакторів наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років називали редакторами від партії, вони були редакторами «для духу» [18, с. 672–673].

На жаль, мені не відомі рукописи перекладів з В. Брюсова ані М. Рильського, ані П. Филиповича; проте рукописи перекладів М. Зерова збереглися (причому кожна чернетка датована рукою поета [12; 13]), і вони підтверджують інформацію, викладену в листі В. Коряка, про те, що над книжкою неокласики почали працювати не раніше середини жовтня 1924 року і завершили роботу в дуже стислі терміни. М. Зеров, зокрема, переклав 14 віршів В. Брюсова менше ніж за місяць (див. таблицю). Реконструкція генези перекладів Зерова може стати темою окремого текстологічного дослідження. Адже в усіх чернетках бачимо величезну кількість правок, на берегах рукописів прописані стовпчики слів, які фіксують пошук рими, на одній з чернеток

⁸ Підкреслення в цьому документі належать В. Коряку.

знаходимо навіть намальовану М. Зеровим планету Сатурн [13, арк. 10] (рис. 1)⁹.

В архіві М. Зерова в Центральному державному архіві-музеї мистецтва та літератури України (далі – ЦДАМЛМ) також є чистовий варіант рукописів перекладів В. Брюсова [15] у рукописній збірці віршів та перекладів М. Зерова¹⁰, які, ймовірно, можна датувати 1934 роком. Переклади з В. Брюсова не датовані (на відміну від інших текстів у цій підбірці), але на звороті деяких із них почерком М. Зерова вказано олівцем дату публікації чи написання твору В. Брюсова та назву книжки російського поета, у якій текст було надруковано. Імовірно, всі тексти перекладів М. Зеров переписував або з власної чернетки (хоча тоді була б вказана дата)¹¹, або з книжки перекладів 1925 року. Можливо, деякі тексти автор дещо змінив, принаймні в рукописному варіанті 1934 року (?) поезії «Вечірній Пан» є модифікації: слова «зоря» з великої літери; уточнено пунктуацію; переставлено слова: «Йому цвіте тьмяна блакить...» (1925) – на «Цвіте йому тьмяна блакить...». Проте в цій статті ми не ставили собі за мету порівнювати варіанти перекладів.

Порівняння оригінальних текстів В. Брюсова та перекладів українською свідчать про те, що неокласики перекладали деякі вірші з книжки В. Брюсова «Кругозор» (1922). Наприклад, поезія В. Брюсова «Примерк у городі» з такою назвою («Сумерки в городе») друкувалася тільки у згаданій збірці 1922 року, в інших вона називалася «Сумерки» [9, I, с. 639]. Поезію «Земле» («До землі») в українському перекладі було подано без епіграфа І. Коневського: «Я ваш, я ваш родич, священные гады!» («Море житейское»), в такому варіанті вона з'явилася так само у збірці «Кругозор» (1922) та в книжці В. Брюсова «Избранные стихи (1897–1915)» (М.: Универсальная библиотека, 1915) [9, II, с. 420]. У перекладах трапляється помилкове датування віршів, причини якого досить важко пояснити: «Миньоне» датовано 1899 роком – замість 11.08.1895, як у виданні «Пути и перепутья» (т. 1. 1892–1901. М.: Скорпион, 1908) [9, I, с. 574]). Вірш «Наполеон» датований 1907 роком – замість 26.04.1901

(про те, що вірш перекладався з дореволюційного 3-томника «Пути и перепутья», свідчить той факт, що в збірці українською його включено до циклу *Tertia Vigilia*, а це відтворює структуру 3-томника Брюсова (т. 2. 1901–1905. М.: Скорпион, 1908) [9, I, с. 593]. Дуже дивною є помилка в датуванні одного зі знакових революційних текстів Брюсова 1920 року «В такие дни» («В такі дні»): в українському перекладі він датований ще дореволюційним часом – 1916 роком [9, III, с. 559]. Так само і вірш «Дo товарищів-інтелігентів (Інвектива)» замість 1920-го датований 1919 роком. У вірші «Кинжал» в українському перекладі не збережено епіграф з М. Лермонтова (в такому варіанті текст друкувався тільки в журналі «Новый путь» (1904, № 10)) [9, III, с. 630–631]; не відтворено епіграф і до вірша «Грядущие гунны» – рядки з тексту В'ячеслава Іванова «Кочевники красоты» (книжка «Прозрачность», 1904): «Топчи их рай, Аттила» [9, I, с. 634].

Укладачі намагалися представити всі відомі на той час збірки поезій В. Брюсова, крім ранньої 1896 року – «Juvenilia» (рукописи книжок «Девятая камена» та «Сны человечества» знайшли в архіві В. Брюсова вже після смерті поета). Дореволюційні збірки репрезентовані: «Stephanos» («Венок») (1906) та «Семь цветов радуги» (1916) – по 8 поезій, «Все напевы» (1909) – 7 поезій, «В такие дни» (1921) – 4, «Tertia Vigilia» (1900) – 3, «Me eum esse» (1897), «Urbi et Orbi» (1903), «Последние мечты» (1920), «Mea» (1924) – по 2, «Chefs d'oeuvre» (1895, 1896), «Зеркало теней» (1912), «Миг» (1922), «Дали» (1922) – по 1 віршу. Вірш «До служителя муз» («Хор заповідний водять музи...») було помилково віднесено до книжки «Stephanos» («Венок»), хоча він входив до збірки «Все напевы» [9, I, с. 533]. Цікава ситуація з віршем «Від Перікла до Леніна»: з такою назвою він друкувався тільки у збірці «Дали» (1922) [5, с. 15–16], вже в книзі «Кругозор» того самого 1922 року його відтворено з назвою «Базальты скал»; це дає змогу припустити, що неокласики, зокрема М. Зеров, у роботі користувалися збіркою «Дали». Такий підбір поезій В. Брюсова свідчить про те, що укладачі намагалися представити, хоча й дуже вибірково, всю творчість російського поета, не віддаючи переваги його революційним поезіям.

Вірші зі збірки перекладів Брюсова 1925 року активно друкувалися в пресі та в різних виданнях. Наприклад, поезія у перекладі П. Филиповича «До города» з'явилася ще 1924 року в декламаторі «Сяйво» за редакцією М. Зерова. У часописі

⁹ Можливо, зображення М. Зеровим планети Сатурн на сторінках перекладу «Дитячі сподівання» є ілюстрацією до вірша В. Брюсова «Від Перікла до Леніна», де й згадано про планету. Можливо, це перемальовка одного з зміщених у книжку В. Брюсова рисунків (рис. 1, 2).

¹⁰ Рукописною збіркою цей комплекс документів можна назвати умовно: хоча аркуші й складено так, щоб вони утворили саморобну книжку, проте ані обкладинки, ані нумерації, ані зшивки немає.

¹¹ Чернетки, датовані 1924 роком, зберігаються в Інституті рукопису НБУВ [12; 13].

«Життя і революція» (1925) за січень-лютий, як ми вже зазначали, з'явилися переклади М. Зерова «Від Перікла до Леніна», М. Рильського «Муляр» і вже згаданий переклад П. Филиповича «До города». В «Антології російської поезії в українських перекладах» було передруковано 4 переклади М. Рильського: «Муляр», «Прийдешні гунни», «До російської революції», «Третя осінь» (с. 133–138). Усі ці чотири тексти Брюсова пов'язані з революційною тематикою. Сам М. Рильський включив до збірки «Гомін і відгомін» (1929) переклади «Я вернувся на землю гарячу...» та «Тесей до Аріадни» [29].

До книжки перекладів з В. Брюсова, виданої через 48 років, у 1973-му, увійшло вже втричі більше текстів: не 40, а 161 [8], але з видання 1925 року було передруковано тільки 4 переклади М. Рильського (причому текст, який у 1925-му подано з назвою «Примерк у городі», наведено як «Примерк»). Цікаво, що в зібранні творів М. Рильського у 20 томах було передруковано всі 13 віршів видання 1925 року, а також подано новий переклад «Росії» [30, с. 26]. Вірш «Ленін» містить такі кардинальні зміни, що можна говорити про нову редакцію твору.

Перспективним щодо відновлення контексту сприйняття творчості В. Брюсова в Україні 1920-х років може бути також пошук інформації в українській періодиці про тогочасні літературні вечори, присвячені В. Брюсову. Наприклад, 14 грудня 1923 року, за рік до укладання збірки, Б. Якубський прочитав лекцію про творчість В. Брюсова [1, с. 5]. Про доповідь, присвячену творчості В. Брюсова, пише й П. Филипович у *Curriculum vitae* від 25.05.1924: він виступив із промовою «на засіданні з приводу ювілею В. Брюсова (повідь “Поезія В. Брюсова”)» [27, с. 239]. У неділю 16 листопада 1924 року (коли М. Зеров майже закінчив роботу над перекладами) у Києві відбувся черговий вечір пам'яті В. Брюсова, де Б. Якубський читав доповідь про російського поета, а М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський – переклади його віршів українською ¹².

Поновлення інтересу до творчості Брюсова як поета та перекладача античних поетів у М. Зерова можна датувати початком 1930-х років. У листі І. Поступальському (не раніше 1933 року) М. Зеров пише про плани перевидати збірку перекладів В. Брюсова 1925 року та

зробити новий переклад статті Ю. Каменєва про В. Брюсова: «Кое-что постараюсь перевести непременно, научные стихи все еще понимаю слабо – но переводить буду и их. Вообще к десятой годовщине смерти (жовтень 1934 року. – О. П.) постараюсь сделать несколько новых переводов в надежде, что Харьков, ЛіМ (мається на увазі видавництво «Література і мистецтво». – О. П.) раскачают и согласятся переиздать в обновленном виде сборник 1925 г. Как хорошо было бы, если бы Каменев дал новую, меньшую, на пол-листа статью к нему (я бы сам постарался перевести ее поизящнее). Вот где бы я задал тон нашим харьковским редакторам из ЛіМ!» [17, с. 1063–1064].

Бажання Зерова перекласти статтю Ю. Каменєва свідчить про те, що переклад 1925 року йому не належить. На питання, чи вдалося М. Зерову домовитися з видавництвом про перевидання збірки перекладів В. Брюсова 1925 року, може дати відповідь редакційний план ЛіМа за 1934 рік. У будь-якому разі, М. Зеров продовжував працювати над темою «Брюсов як перекладач латинських поетів» ¹³, написавши про це окрему статтю, і протягом 1934–1935 років робив нові переклади поезій російського поета, один із яких «До вірменів» (27.12.1934) опублікував Г. Кочур. Про зацікавленість брюсовською темою на початку 1930-х років свідчать матеріали архіву М. Зерова у ЦДАМЛМ, де зберігаються вирізки статей про Брюсова, які з'явилися до ювілею поета в жовтні 1934 року [11] ¹⁴. Роботу

¹³ У листі М. Зеров пише: «Тема “Брюсов, переводчик латинских поэтов”, меня интересует по-прежнему» [17, с. 1064].

¹⁴ Перелічимо, які саме матеріали зберігаються в цій теці: 1) конспект статті І. Ямпольського «Валерий Брюсов и первая русская революция» (Літературное наследство. 1934. № 15. С. 201–220); 2) Валерий Брюсов. Неизданные стихи. 1. «Власть по дням, при новой встрече...». 2. «Я доживаю полстолетия...», 1919 6.X.1934 (Літературная газета. 1934. 10 жовтня. С. 2); 3) Лелевич Г. Памяти большого поэта; Рясенцев Борис. Брюсов-журналист; Поступальский И. Верхари и Брюсов; Поступальский И. Неопубликованные стихи В. Я. Брюсова [також подано портрет В. Брюсова роботи С. Малютина] (Літературная газета. 1934. 10 жовтня. С. 2); 4) Гроссман Б. Валерий Яковлевич Брюсов (к десятилетию со дня смерти поэта) (Труд. 9 жовтня. 1934); 5) Ашукин Н. Разносторонность Брюсова (Известия. 1934. 6 жовтня. № 235); 6) Благой Д. Д. Валерий Брюсов (До 10-ліття з дня смерті) (Пролетарська правда. К., 1934. 9 жовтня); 7) Зунділович Я. Брюсов «до» і «після» (зі спогадів минулого) (Пролетарська правда. К., 1934. 9 жовтня); 8) Даншевський М. До десятиріччя з дня смерті В. Я. Брюсова (Коммунист. 1934. 10 жовтня). Цікаво, що в останній статті М. Зеров підкреслив слова цього псевдокритика, написавши збоку «глупость!», наведемо тезу М. Даншевського повністю: «Улюбленець літературних салонів буржуазних меценатів, які не шкодували грошей на підтримку видавничих починань декадентів, Валерій Брюсов після революції 1905 року хоч і залишається патріархом символізму, але все ж почувається, що йому не по дорозі з своїми учнями, своєю школою й високими опікунами з особняків: Рябушинськими, Поляковими, Морозовими, Коноваловими».

¹² [б. а.]. Культура и искусство. Вечер памяти В. Брюсова. В воскресенье, 16 ноября, в 8 ч[асов] веч[ера] в помещении Всенародной библиотеки Украины (бульв. Шевченко, 12) состоится вечер, посвященный памяти Валерия Брюсова. Программа вечера: 1) доклад Б. В. Якубского: «Валерий Брюсов»; 2) переводы стихотворений Брюсова на украинский язык – М. Зерова, М. Рильского и П. Филиповича (sic!) [2, с. 7].

ускладнювало те, що М. Зеров не мав доступу до важливих книжок, зокрема до «Брюсовського сборника» 1907 року («с переводами из Клавдиана, Авзония, Луперка и др.» [17, с. 1064]).

Щоб з'ясувати, які саме книжки В. Брюсова читав М. Зеров (вони часто перевидавалися скомпановані в нові цикли-збірки), треба уважніше придивитися до переліку видань, наведених у листі до І. Поступальського. У ньому зазначені: тритомне видання «Путей и перепутий» (1908–1909), «Зеркало теней» (1912), «Семь цветов радуги» (1916), «Избранное» (1926, за редакцією А. Луначарського) і видання творів В. Брюсова за редакцією І. Поступальського (1933). З «Путями и перепутьями» «...почти не расставался, – пише М. Зеров. – Затем пришли годы странствий. Трехтомный скорпионовский сборник я потерял – не то зачитал кто-то, не то он пропал во время переездов. “Избранное” 1926 г., которое я покупал, как только выходили его тома, меня не порадовало – неизящно, много циклов, между которыми дробится внимание, между тем как ему полагалось бы поймать повторяющееся, характерное и вариации этого характерного от первых книг и до последних... Ваша эклога (т. е. выборка) возвратила мне Брюсова полностью. С удовольствием перечитал “Армянам” (точная назва – “К армянам”. – О. П.), “В горнем свете”, “Тусклую картинку”. Из новых для меня текстов нравятся “При электричестве”, “Труд”, “Когда стоишь ты в звездном свете”, “Я вырастал в глухое время”, “Утро в ночи”. Последние четыре очень искренни и лиричны – мне кажется, в них наиболее адекватно передано жизнеощущение Брюсова в последние его годы» [17, с. 1063] ¹⁵.

Перелік текстів В. Брюсова, наведений у цьому листі, свідчить також про те, що М. Зеров був знайомий зі збіркою В. Брюсова «Последние мечты. Лирика 1917–1919» (М.: Творчество, 1920), де було надруковано вірш «В горнем свете...». Але він не знав текстів «нових» (тобто нещодавно надрукованих), котрі з'явилися у збірці «Неизданные стихи. 1914–1924. Собрания И. М. Брюсовой» (М., 1928): поезія «При электричестве» вперше надрукована в журналі «Новый мир» (1926. № 12. С. 116–123); вірш «Труд» (вперше – «Вечерняя Москва». 1925. № 230); «Когда стоишь ты в звездном свете...» (вперше – «Красная газета. Вечерний выпуск». 1925. № 246. 9 жовтня. С. 2); «Я вырастал в глухое время...» («Неизданные стихи. 1914–1924.

Собрания И. М. Брюсовой». М.-Л.: ГИЗ, 1928). Імовірно, творчість В. Брюсова після 1925 року вже не була в колі першочергових наукових зацікавлень М. Зерова, тому публікації в пресі він не відстежував.

До брюсовського ювілею 1934 року М. Зерову не вдалося перевидати збірку 1925 року, але ще в грудні 1934 року він продовжував працювати над перекладами. Про це свідчать матеріали слідчої справи М. Зерова: 26 грудня він спілкувався з М. Рильським стосовно списку віршів В. Брюсова, які будуть включені у видання майбутньої збірки, і поети обговорювали творчу манеру В. Брюсова. М. Зеров згадує, що М. Рильський називав В. Брюсова «поетом логічного складу», що не дуже притаманно йому самому як поету «з безпосередньо ліричним хистом» ¹⁶. Не можна не зазначити промовистий збіг дат: рукопис перекладу з В. Брюсова «До вірменів» датовано наступним днем після зустрічі – 27 грудня. Це подовжений невеликий аркуш, без правок; імовірно, вже чистовий рукопис перекладу [14, арк. 15 зв.] – отже, саме в ці дні М. Зеров активно працював над перекладом вірша. Цікаво, що М. Рильський того самого 1934 року перекладав поезію Є. Чаренца «Валерію Брюсову» [28, арк. 1] ¹⁷.

Важливим і перспективним для нашої теми є подальше дослідження особистих зустрічей, листування неокласиків із вдовою Брюсова – Іоанною Брюсовою. Це знайомство відбулося вже після смерті Валерія Брюсова і було пов'язане саме з роботою неокласиків над перекладами В. Брюсова. У передмові до публікації статті М. Зерова «Брюсов – переводчик латинских поэтов» Г. Кочур зазначає: «Примірник видання 1933 року М. Зеров отримав як подарунок від І. М. Брюсової “на память о трудолюбивом переводчике”, як написано в дарчій. Ця книжка збереглася у брата поета, академіка Д. К. Зерова» [23, с. 415] ¹⁸. Дослідник О. Соболев цитує один із листів П. Филиповича до Іоанни Брюсової від 30 вересня 1932 року: «Мне дорога память о Валерии Яковлевиче, которого я всегда считал своим учителем в области поэзии и которого один раз – перед войной еще – видел и слышал в Москве. Мои украинские переводы стихов В. Я., так лестно для меня отмеченные в Вашей

¹⁵ Докладніше про переклад М. Зерова «До вірменів» та історію його публікації див. у статті Г. Кочура «Об украинском переводе стихотворения В. Брюсова “К армянам”» [24]; текст перекладу републіковано тут [16, с. 422–423].

¹⁶ Дякую Наталі Котенко за те, що звернула мою увагу на цю цитату та ознайомила зі слідчою справою М. Зерова.

¹⁷ Цей текст друкувався: [44; 45].

¹⁸ Подасмо цитату мовою оригіналу: «Экземпляр издания 1933 года М. Зеров получил в дар от И. М. Брюсовой “на память о трудолюбивом переводчике”, как гласит дарственная надпись. Эта книга сохранилась у брата поэта, академика Д. К. Зерова» [23, с. 415].

Таблиця. Хронологія перекладів М. Зеровим віршів В. Брюсова. 22.10–17.11.1924 (18.11.1924) (ІР НБУВ. Ф. 35. Спр. 320. 8 арк. (1)²³. Спр. 321. 20 арк.)

	Назва вірша ²⁴	Дата/рукопис
1	Ми	22.10 (22.10 (1))
2	Від Перікла до Леніна	28.10 (27-28.10 (1))
3	Юлій Цезар	30.10 (1)
4	Задоволеним (До задоволених)	1.11 (1)
5	Скарга героя	5.11 (5-11.11 (1))
6	Гімн Афродиті	9.11 (9-10.11 (1))
7	Еней	10.11, 10-12.11 (10-12.11 (1))
8	Захід над морем	10.11 (1)
9	Вечірній Пан	(12.11 (1))
10	Блудний син	13-15.11 (1)
11	Наполеон	1 варіант – 14.11 2 варіант – 16.11 (16.11 (1))
12	Дитячі уповання (сподівання)	14.11 (14.11 (1))
13	Поет – Музи (Поет до Музи (1))	17.11 (17.11 (1))
14	Темрява лісова (1)	18.11 (1)

надписи на книге, – знак мого давнього восхищення и неизменной признательности. Вместе с моими друзьями – Н. К. Зеровым и М. Т. Рильским, я работал тогда (1924 г.) над книгой переводов из Брюсова с увлечением» [40]¹⁹. Цікаво, що вже після цього листа П. Филипович зробив три нових переклади з Брюсова, які було надруковано 1934 року в «Літературній газеті»²⁰ та газеті «Більшовик» (1934. 9 жовтня. № 194)²¹. Переклади в «Літературній газеті» віршів «Я ріс у ті часи безсилі...» та «Ленін»²² супроводжувала стаття відомого літературознавця 1920-х років Євгена Перліна «В. Я. Брюсов (1924–1934)». Подаємо текст перекладу вірша «Я ріс у ті часи безсилі...» у додатку до статті; за нашими даними, він ніколи не передруковувався.

Отже, у цій статті на основі нових архівних даних реконструйовано історію створення збірки перекладів українською «Валерій Брюсов. 1873–1924» (ДВУ, 1925); з'ясовано роль В. Коряка як упорядника збірки і можливого перекладача статті Ю. Каменєва. Також зроблено спробу реконструювати обриси історико-літературного контексту рецепції текстів В. Брюсова в Україні 1920-х років: проаналізовано рецензії, критичні зауваження, особисті зв'язки неокласиків із літературним колом В. Брюсова. Оприлюднено невідомі раніше документи, які дозволяють висунути нову версію історії створення збірки перекладів В. Брюсова українською 1925 року, відмінну від поширеної нині в українському перекладознавстві; передруковано маловідому рецензію 1920-х років, а також майже невідомий переклад П. Филиповича.

¹⁹ Цей архівний документ (РДБ (Російська державна бібліотека). Ф. 386. Карг. 156. Ед. хр. 81) цитується за: [40].

²⁰ Уперше про ці тексти, не вказуючи перекладача, написав Б. Цимерінов [45].

²¹ Це поезія «Оклики», яка була передрукована тут: [43].

²² Як ми згадували, існує ще один переклад вірша «Ленін» українською, він належить М. Рильському.

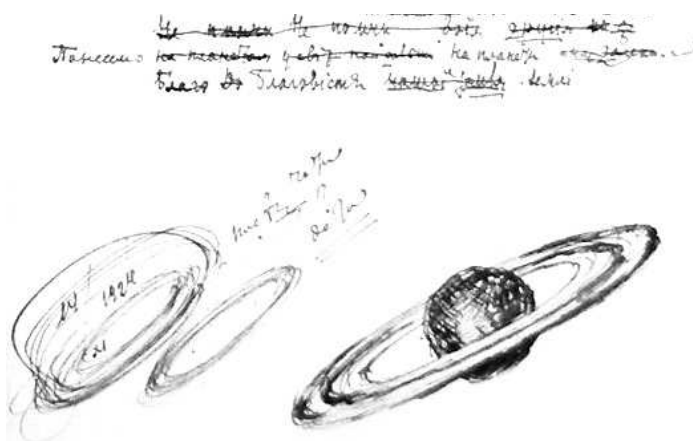

Рис. 1. Малюнок планети Сатурн, виконаний М. Зеровим [13, арк. 10]

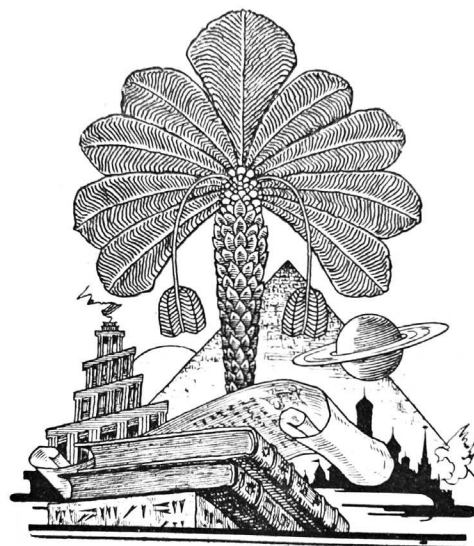

Рис. 2. Малюнок із книжки В. Брюсова «Дали» (1922) [5, с. 78]

²³ (1) – так позначено в таблиці справу 320. Дві ці справи включають кілька варіантів (уточнених, відредагованих) перекладів однакових віршів.

²⁴ Назви віршів В. Брюсова українською подасмо за виданням 1925 року.

Додаток 1

Т. Самохвалов,
мне прислали статью И. И. Савостьянова «В. Брюсов. Опыт характеристики», которую я безбожно почеркал и так как, наверное, автор будет жаловаться Вам на варварство, хочу оправдаться.

Дело в том, что мною была заказана в Киеве книга о Брюсове и переводы, размером на 3–4 печ[атного] листа. Заказ уже исполнен и довольно удачно. Такая книга нужна не потому только, что умер Брюсов, но в силу некоторых тактических²⁵ соображений. (Я рассуждаю не с точки зрения «родной литературы» – украинской или русской – а с точки зрения партии). Так вот, сейчас мы боремся на литературном фронте с т. н. формализмом – одной из последних фракций буржуазного искусства времен упадка – александрийского эпигонства. В Киеве гнездо украинских александрийцев (их еще наз[ывают] нео-классиками) и для них Брюсов был мэтром, учителем, конечно, только в области формы – содержание они имеют свое – желто-блакитное. Смерть Брюсова была только тем, что юристы называют casus belli, предлог, а не причина, не causa belli. Война же идет за все ту же «свободу творчества» и «искание новой формы» независимо от содержания! Укр[аинские] формалисты очень охотно, как оказалось, взялись за перевод Брюсова и хотя я заказывал только двум – критику Якубскому и переводчику Зерову, но в работе приняли участие еще два поэта – Рыльский и Филипович! Что они думали? Они думали: <вот. – нерозб.> Брюсов и коммунист, но это не суть важно – главное – он эстет и формалист, как и мы!.. Я же думал: хотя Брюсов и был, как и вы, формалистом, но превозмог его, как умел, и стал коммунистом, а вот Вы, господа хорошие... и т. д.

Статья Якубского очень <содержательная. – нерозб.>, исчерпывающая все мотивы с потугами к социологическому анализу, но все-таки формалистическая статья. В ней нет стержня, нет руководящей идеи – он не коммунист и на нет и суда нет, но как спец поработал хорошо. И вот эта статья Савостьянова ценна тем, что подчеркивает формализм и александрийство Брюсова. Поэтому она нужна для этого сборника. К сожалению, написана она неряшливо, небрежно, с постоянными отступлениями и т. д. Кроме того, и у этого автора нет стержня, он подходит от «родной литературы». У обоих авторов нет единого подхода к Брюсову, как поэту большого города в эпоху финансового капитализма. А к этому все сводится в их же статьях, на их же материале, но они не

²⁵ Усі підкреслення в цьому тексті належать В. Коряку.

осознали этого. Вот почему я предлагаю <придать. – нерозб.> еще статью Ю. Каменева «Брюсов» из марксистского сборника «Литературный Распад». Я сильно почеркал «лирические» места статьи Савостьянова еще и потому, что слышал, что в бумагах Брюсова найдены вещи, которым могут порадоваться в эмиграции Бальмонт и Бунин... Вот почему я не считаю нетактичным напомнить нашу полемику со старым Брюсовым, как не считаемся мы сейчас с несомненными заслугами т. Троцкого, а кроем его во все тяжкие...

Рукопись Савостьянова – черновик, что и дало мне право делать на нем редакционные правки.

С компривет, В. Коряк

[б. д.]

(Коряк В. [Лист, б/д] / В. Коряк // Центральный державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВ України). – Ф. 177. Державне видавниче об'єднання України. – Оп. 1. – Спр. 1185. – Арк. 835, 835 зв.).

Додаток 2

Я ріс у ті часи безсилі...

Переклад П. Филиповича²⁶

Я ріс у ті часи безсилі,
Коли кругом весь світ притих,
І люди жити не хотіли,
І вірш дзвінкий не вабив їх.

Та чув я у безоднях грізних
Іще незнаних бурь наплив,
Немов удар копит залізних
Тисячолітній лід пробив.

І думав я: діждуся долі
Побачити нову блакить,
Дихнути зможу вітром волі
Й грозою серце відсвіжить.

Минали дні, десятиріччя,
І бачив я, як там ген-ген,
Неначе огненні обличчя,
Прийшли Цусіма і Мукдєн.

Рік п'ятий прошумів, широкий
Одкривши перемоги шлях.
Поклавши край війні жорстокій,
За Лютим – Жовтень у віках.

²⁶ Попри те, що в газеті тексти перекладів не розбили на строфи, логічніше було б, на нашу думку, виділити катрени.

Нехай мені і не узріти
Кінця, що світить все у млі, –
Та знав я щастя – пережити
Найбільш величний день землі.

(Брюсов В. *Я ріс у ті часи безсилі / пер. П. Филиповича // Літературна газета. – 1934. – 13 жовтня. – № 41. – С. 3).*

Додаток 3

Б. Ф. [Рец. на:] Валерій Брюсов. Статті: Ю. Каменєва та Б. Якубського. Переклади: М. Зерова, М. Рильського та П. Филиповича. Держвидав України. 1925 р. // Пролетарська правда. К., 1926. 15 січня. № 11. С. 5.

Вже давно по книгарських вітринах Держвидаву приваблює очі чепуренька книжечка з червоними літерами на титульній сторінці «Валерій Брюсов». Але щось про неї не було мови на сторінках нашої преси. Тим часом, ця книжечка варта уваги широкого читача, бо Брюсов досить яскрава постать: для російської літератури. Дарма Брюсова вважали наші старечі люди ворогом України – гадаємо безпідставно²⁷, бо Брюсов ніколи не виявляв антиукраїнських нахилів²⁸, вплив Брюсова, його роля, яко поета та організатора літературного життя такий великий, що вже не можна собі уявити будь-якого поета, для якого Брюсов був би блудною дитиною. З цих міркувань виходячи годі й говорити, що варто дати читачеві-українцеві зразки перекладу оригінальних творів Брюсова.

Так ми й докотились до цієї книжечки. Чи виправдовує вона сподівання читача, чи не марно докладе він сил, щоб засвоїти Брюсову творчість із книжечки, що ми оце її розглядаємо?

Звернімося до фактів, щоб не бути упередженими щодо своїх висновків. Майже дві

²⁷ Йдеться про роботу Брюсова військовим кореспондентом під час захоплення Російською імперією Галичини. Ю. Меженко також згадує цей епізод біографії В. Брюсова: «Щодо оцінки Брюсова, як громадської одиниці, то т. Якубський помиляється, коли пробує оцінювати його позитивно і чомусь зовсім забуває ганебну ролю Брюсова-кореспондента з Галичини 1914–1915 рр., коли поет бряжчав зброєю і во “славу русского оружия” виправдовував і навіть восхваляв всю мерзотну поведінку царського окупаційного уряду, навіть не забуваючи іноді вказати на те, як “русское население Галичини” радо зустрічало та приймало православне попівство» [26, с. 82–83].

²⁸ І це також правда, адже саме В. Брюсов є редактором та упорядником «Українського збірника», антології української поезії російською мовою, яку готувало видавництво «Парус». В. Брюсов у цьому проєкті був перекладачем, редактором, укладачем. Антологія так і не вийшла друком, уперше про неї заговорили вже в 50–70-х роках ХХ ст., впорядковуючи величезний архів поета: [37–39].

третини маленької книжечки займають «розглагольствованія» про Брюсова. Застаріла стаття Каменєва, на свій час дуже влучна і проста, перекладена досить безбарвно й штучно, стаття ж Якубського містить багато подробиць з біографічного життя, що ж до оцінки духовного життя Брюсова, то автор якось вже надто переборщує ролю Брюсова в революції та в комуністичній партії, там же, де автор торкається віршової техніки, майстерності Брюсових віршів, то відчуваємо, що автор у «своей тарелке».

У передмові до видання своїх вибраних віршів 1915 року Брюсов зазначав: «За 25 років моєї літературної праці я написав понад тисячі віршів, отже до маленького збірничка вибраних віршів, можна умістити тільки коло 50–60 віршів. Отже бачите, читачу, що не можна навіть брати одного вірша на десять, яких я написав».

Це писалося 1915 року.

Минуло десять років, поетичне надбання Брюсова набагато зростало, отже видавати маленького збірничка, де дві третини його змісту займають статті, решта переклади віршів – зі претензією сяк-так вичерпати Брюсова, це звісно – анахронізм.

За браком місця облишимо вже переклади, зазначимо тільки, що переклади Рильського хоч не наближаються до оригіналу, все ж дуже майстерні – наприклад, з відомого вірша «Грядущие гунны» в російському тексті читаємо:

Сложите книги кострами,
Пляшите в их радостном свете,
Творите мерзость во храме, –
Вы во всем неповинны, как дети!

У перекладі Рильського читаємо:

Із книг складайте багаття
Танцюйте, безумно кричіте
Скрижалі бийте на шмаття
Ви у всьому невинні як діти.

Треба бути справжнім поетом, щоб уміти отак перекладати.

Добрими виглядають переклади Зерова, але чомусь він здебільшого перекладав вірші Брюсова на класичні теми. Переклади же Филиповича хоч передають літературну манеру Брюсова, надто вже скопійовані, ось, мовляв, як ретельний слухач курсів української мови взяв та точнісінько поперекладав.

До збірничка подано бібліографічного покажчика, але ми вважаємо за краще безпосередньо звернутися до літератури в ньому зазначеній, ніж до книжечки, що ми оце розглядали.

Список літератури

- [б. а.]. Календарь клубов. Сегодня. Клуб Совработников. Празднование 50-летнего юбилея В. Я. Брюсова. Лекция Якубского о творчестве Валерия Брюсова / [б. а.] // Пролетарская правда. – Київ, 1923. – 14 грудня. – № 286. – С. 5.
- [б. а.]. Культура и искусство. Вечер памяти В. Брюсова / [б. а.] // Пролетарская правда. – Київ, 1924. – 16 листопада. – № 262. – С. 7.
- Б. Ф. [Рец. на:] Валерій Брюсов. Статті: Ю. Каменєва та Б. Якубського. Переклади: М. Зерова, М. Рильського та П. Филиповича. Держвидав України. 1925 р. / Б. Ф. // Пролетарська правда. – Київ, 1926. – 15 січня. – № 11. – С. 5.
- Библиография В. Я. Брюсова (1884–1973) / сост. Э. С. Даниелян. – Ереван: Изд-во Ереванского университета, 1976. – 505 с.
- Брюсов В. Дали. Стихи 1922 года / В. Брюсов. – Москва: ГИЗ, 1922. – 87 с.
- Брюсов В. Муляр / В. Брюсов; пер. М. Рильського // Життя і революція. – 1925. – № 1–2. – С. 112.
- Брюсов В. Ленін, Я ріс у ті часи безсилі / В. Брюсов; пер. П. Филиповича // Літературна газета. – 1934. – 13 жовтня. – № 41. – С. 3.
- Брюсов В. Вибрані поезії / В. Брюсов; пер. з рос.; упоряд. І. Пятакова. – Київ: Дніпро, 1973. – 262 с.
- Брюсов В. Собрание сочинений: в 7 т. / В. Брюсов; под общ. ред. П. Антокольского и др. – Москва: Художественная литература, 1973–1975 (далі, посилаючись на це видання, в тексті у квадратних дужках вказуємо номер тому та сторінку).
- Валерій Брюсов. 1873–1924 / за ред. Б. Якубського; пер. М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича. – [Харків]: ДВУ, 1925. – 163 с.
- Зеров М. Матеріали до теми «В. Брюсов» / М. Зеров // Центральний державний архів мистецтва і літератури України (далі – ЦДАМЛМ України). – Ф. 28. Фонд М. Зерова. – Оп. 1. – Спр. 56. – 10 арк.
- Зеров М. Брюсов В. [Переклади] / М. Зеров // Центральна державна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису НБУВ (далі – ІР НБУВ). – Ф. 35. Фонд М. Зерова. – № 320. – 8 арк.
- Зеров М. Брюсов В. [Переклади] / М. Зеров // ІР НБУВ. – Ф. 35. Фонд М. Зерова. – № 321. – 20 арк.
- Зеров М. До вірменів; [пер. з В. Брюсова] / М. Зеров // ЦДАМЛМ України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 15–15 зв.
- Зеров М. [Переклади з В. Брюсова] / М. Зеров // ЦДАМЛМ України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 46–57.
- Зеров М. До вірменів / М. Зеров // Твори: в 2 т. / М. Зеров. – Т. 1: Поезії. Переклади / упоряд.: Г. Кочур, Д. Павличко. – Київ: Дніпро, 1990. – 843 с.
- Зеров М. Українське письменство / М. Зеров; упоряд. М. Сулима. – Київ: Основи, 2002. – 1301 с.
- Сфремов С. Щоденники: 1923–1929 / С. Сфремов. – Київ: Газета «РАДА», 1997. – 848 с.
- Каменев Ю. О ласковом старике и о Валерии Брюсове / Ю. Каменев // Литературный распад. – Санкт-Петербург, 1908. – Кн. 1. – С. 58–92.
- Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу»: навч. посіб. / Л. В. Коломієць. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 559 с.
- Коряк В. [Лист, б. д] / В. Коряк // Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВ України). – Ф. 177. Державне видавниче об'єднання України. – Оп. 1. – Спр. 1185. – Арк. 835, 835 зв.
- Костенко Н. В. Українське віршуння ХХ століття: навч. посіб. / Н. В. Костенко. – Київ: Либідь, 1993. – 232 с.
- Кочур Г. [Предисловие]. М. Зеров «Брюсов – переводчик латинских поэтов» / Г. Кочур // Мастерство перевода 1966 / под ред. К. Чуковского. – Москва: Советский писатель, 1968. – С. 413–416.
- Кочур Г. Об украинском переводе стихотворения В. Брюсова «К армянам» // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. Т. 1 / упоряд.: А. Кочур, М. Кочур. – Київ: Смолоскип, 2008. – С. 335–337.
- Кочур Г. Перекладацький доробок неокласиків / Г. Кочур // Кочур Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. Т. 1 / упоряд.: А. Кочур, М. Кочур. – Київ: Смолоскип, 2008. – С. 208–213.
- Меженко Юр. Валерій Брюсов (1873–1924). Збірник. Загальна редакція Б. Якубського, ДВУ, 1925 / Ю. Меженко // Життя і революція. – 1925. – № 8. – С. 82–83.
- Рибалко О. Неокласики і їхнє літературне коло в документах ЦДАВО України / О. Рибалко // Цасливий у праці: збірник праць і матеріалів на пошану Федора Погребенника. З нагоди 70-річчя від дня його народження. – Київ: Криниця, 2000. – С. 236–240.
- Рильський М. Валерію Брюсову, переклад вірша Е. Чаренца / М. Рильський // ЦДАМЛМ України. – Ф. 46. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 1.
- Рильський М. Гомін і відгомін / М. Рильський. – Київ: Держвидав України, 1929. – 84 с.
- Рильський М. Т. Зібрання творів: у 20 т. / М. Т. Рильський; редкол.: Л. М. Новиченко (голова) [та ін.]. – Т. 6: Поетичні переклади / ред. тому С. Крижанівський. – Київ: Наук. думка, 1984. – 448 с.
- Рильський М. Т. Зібрання творів: у 20 т. / М. Т. Рильський; редкол.: Л. М. Новиченко (голова) [та ін.]. – Т. 19: Автобіографічні матеріали, записні книжки, листи (1907–1956) / упоряд. Н. А. Підпала та ін. – Київ: Наук. думка, 1988. – 704 с.
- Рудницький М. Валерій Брюсов / М. Рудницький // Діло. – 1924. – 19 жовтня. – № 233. – С. 2–3.
- Пашко О. В. К истории создания «Антологии украинской поэзии в русских переводах» [Электронный ресурс] / О. В. Пашко // Toronto Slavic Quarterly. – 2016. – # 58 (Fall). – Режим доступа: <http://sites.utoronto.ca/tsq/58/Pashko58.pdf> (дата обращения: 08.06.2017). – Загл. с экрана.
- Савостьянов И. И. Воспитательное значение творчества Пушкина / И. И. Савостьянов; под ред. Н. Бродского. – Москва: Изд-во Академии РСФСР, 1949. – 44 с.
- Савостьянов И. И. Пушкин в школе: сб. статей / И. И. Савостьянов; под ред. Н. Л. Бродского и В. В. Голубкова. – Москва: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1951. – 652 с.
- Самі про себе: Автобіографії українських митців 1920-х років / упоряд. Раїса Мовчан. – Київ: Клію, 2015. – 640 с.
- Сиволов Б. М. В. Брюсов – перекладач українських поетів / Б. М. Сиволов // Радянське літературознавство. – 1959. – № 3. – С. 120–122.
- Сиволов Б. М. В. Я. Брюсов – співредактор Антології української літератури / Б. М. Сиволов // Радянське літературознавство. – 1965. – № 8. – С. 71–73.
- Сиволов Б. М. Редактор, перекладач, популяризатор (Брюсов і українська поезія) / Б. М. Сиволов // Радянське літературознавство. – 1973. – № 12. – С. 47–51.
- Соболев А. Стихи филологов. 3. Павел Филиппович [Электронный ресурс] / А. Соболев. – Режим доступа: <http://lucas-v-leyden.livejournal.com/162174.html> (дата обращения: 05.05.2017). – Загл. с экрана.
- Стріха М. Український художній переклад: між літературою та націєтворенням / М. Стріха. – Київ: Факт, 2006. – 344 с.

42. Филипович П. До города / П. Филипович // Сяйво. Декламатор / за ред. М. Зерова. – Київ, 1924.
43. Филипович П. Поезії / П. Филипович ; упоряд., вступ. ст. Н. В. Костенко. – Київ : Радянський письменник, 1989. – 196 с.
44. «Хотінь безсенсовних отрута»: 20 російських поетів «срібного віку» в українських перекладах / упоряд. М. Стріха. – Київ : Факт, 2007. – 584 с. (Літ. проект «Текст+контекст»).
45. Цимеринов Б. Издание и распространение произведений Брюсова на Украине / Б. Цимеринов // В. Брюсов и литература конца XIX – XX века / В. Брюсов ; под ред. В. С. Дронова. – Ставрополь : Ставропол. пед. ун-т, 1979. – С. 77–89.
46. Чаренц С. Вибране / С. Чаренц ; пер. з вірм. М. Рильський, Л. Первомайський. – Київ : Держлітвидав України, 1957. – 240 с.
47. Чаренц С. Валерію Брюсову / С. Чаренц // Україна. – 1957. – № 18. – С. 16.
48. Якубський Б. Наука віршування / Б. Якубський. – Київ : Слово, [б. р.]. – 124 с.
49. Якубський Б. Валерій Брюсов / Б. Якубський // Життя і революція. – 1925. – № 1–2 (січень–лютий). – С. 85–86.
50. Якубський Б. Валерій Брюсов (1873–1924) / Б. Якубський // Валерій Брюсов. 1873–1924 / за ред. Б. Якубського ; пер. М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича. – [Харків] : ДВУ, 1925. – С. 57–103.
51. Якубський Б. В. Шляхи розвитку російської поезії / Б. В. Якубський // Антологія російської поезії в українських перекладах / [вступ. ст. і ред. Б. В. Якубського]. – Харків : ДВУ, 1925. – С. 7–44.

O. Pashko

TOWARD THE HISTORY OF THE CREATION OF A COLLECTION OF V. BRIUSOV'S POETRY IN UKRAINIAN TRANSLATION (1925)

In the mid-1920s, there were several translated books addressing Ukrainian-Russian literary relations. One of the most notable of them was the poetry book “Valerii Briusov. 1873–1924”, edited by the researcher and literary critic Borys Yakubskiy. The poems were translated into Ukrainian by neoclassic poets Mykola Zerov, Maksym Rylskiy, and Pavlo Fylypovych. The preface was written by Borys Yakubskiy. This book also included the translated Ukrainian article of Russian communist politician Yurii Kamenev. It is unknown who translated the article as there was no information about its author.

In this article, new archival documents are considered which may refute a popular version of history of the translated poetry book “Valerii Briusov. 1873–1924” (1925). This version was edited by translator and researcher Hryhorii Kochur. In his paper “Translated Works by Neoclassical Poets” (1991), he claimed the book “Valerii Briusov. 1873–1924” was prepared by poets in the early 1920s and was completed in 1923 (the date of Briusov's 50th anniversary). But Kochur got acquainted with the neoclassic poets only in 1930s, so he could make a mistake. Consequently, the letter of Soviet Ukrainian critic and communist Volodymyr Koriak, which was enclosed in this article, indicates that the book was initiated by the Ukrainian State Publishing House in October of 1924 and was completed within one month. The manuscripts of Briusov's poems translated into Ukrainian by Zerov confirm our hypothesis.

Also, in this paper we try to reconstruct the historical and literary contexts of the reception of Briusov's works in Ukraine during the 1920s. All in all, we can summarize that this reception was ambiguous. On the one hand, Briusov was considered the master and innovator of the poetic forms; he also was the leader of Russian symbolists and the teacher of a young generation of the post-revolutionary poets; he explored European culture. On the other hand, we have noted the negative reaction to Briusov's activity in Ukraine as a military correspondent in Russian newspapers when the Russian troops invaded Galicia in 1914 during the First World War.

In appendixes, Koriak's letter and the little-known Briusov's poem translated into Ukrainian by Fylypovych have been enclosed.

Keywords: Valerii Briusov, Mykola Zerov, Borys Yakubskiy, Maksym Rylskiy, Pavlo Fylypovych, Hryhorii Kochur, Volodymyr Koriak, Yurii Mezhenko, Ihor Postupalskiy, Joanna Briusova, neoclassic poets, Russian symbolists, translation, poetry, Silver Age.

Матеріал надійшов 22.05.2017